

Олег ЛУЦИШИН

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Обґрунтовано роль та місце фінансової стійкості та надійності в діяльності кредитних спілок. Охарактеризовано фактори, які призводять до збільшення нерівноваги в діяльності спілок. Згруповано та подано пруденційні стандарти та вимоги до капіталу для кредитних спілок в різних країнах світу. Запропоновано шляхи удосконалення механізму пруденційного нагляду за діяльністю кредитних спілок з метою зміцнення їх фінансової стабільності. Досліджено питання впливу вимог міжнародного Базельського Комітету на діяльність кредитних спілок. Запропоновано: проводити ґрунтовний аналіз внутрішньої структури фінансових активів і зобов'язань для визначення впливу на них як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Пріоритетна роль банків у фінансовому посередництві перешкоджає активній діяльності та розвитку у більшості країн небанківських фінансово-кредитних установ, підвищенню їх ролі на ринку фінансових послуг. Світовий досвід свідчить про те, що в окремих сегментах згаданого ринку діяльність небанківських фінансових інститутів може виявитися більш ефективною, ніж діяльність банків, а конкуренція в процесі реалізації одного-двох видів фінансових послуг створює умови для підвищення їх якості та максимального наближення таких послуг до споживачів [1, 70].

Кредитні спілки, спеціалізуючись на фінансових послугах, що не є пріоритетними для банків, займають вагоме місце на відповідному ринку України. Вітчизняний ринок фінансових послуг небанківських кредитних установ представлений потужною системою з 617 кредитних спілок з розгалуженою філіальною мережею. Ця система відіграє важливу роль у секторі мікрокре-

дитування, вона забезпечує кредитними ресурсами малий і середній бізнес, розвиває сферу споживчого кредитування. Саме вони є соціально відповідальними фінансовими установами, які відповідно до кооперативних засад своєї діяльності займаються кредитуванням малозабезпеченого населення, чим кардинально відрізняються від банків, котрі працюють на ринку, в основному, з великими корпораціями.

Питанням забезпечення фінансової стійкості та надійності кредитних спілок у своїх дослідженнях приділяють увагу як відомі вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, вагомий внесок у вивчення даної проблематики внесли представники європейської школи: П. Бос, Г. Ван Дайк, Е. Лі, Д. Патрік, К. Плесов, В. Саломо; американської школи: М. Абрахамсон, Д. Бартон, Ф. Брет, Д. Кобія, І. Мак Ферсон, Н. Русел, М. Шаарс. Серед вітчизняних дослідників проблеми пруденційного нагляду на ринку фінансових послуг досліджували: С. Арже-

він, С. Гелей, В. Гончаренко, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, С. Злупко, Р. Коцовська, В. Міщенко, А. Оленчик, А. Пантелеймоненко, О. Петрик, С. Юрій та ін. Разом з тим це питання і надалі залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Метою статті є висвітлення нових концептуальних підходів до забезпечення фінансової стійкості та надійності кредитних спілок, знаходження шляхів удосконалення механізму нагляду за діяльністю кредитними спілками з метою зміцнення їх фінансової стабільності та посилення соціальної спрямованості.

Забезпечення стабільності функціонування сектору кредитних спілок, мінімізація ризиків, які можуть загрожувати фінансовій стійкості як конкретної кредитної спілки, так і всієї фінансово-кредитної системи країни, є досить актуальною проблемою, особливо в контексті довіри до фінансових інститутів. З огляду на те, що фінансові посередники взаємопов'язані між собою, а користувачі фінансових послуг відстежують динаміку розвитку та стан фінансових установ, які працюють у різних секторах та сегментах ринку, стає очевидним те, що проблеми в діяльності одних видів фінансових інститутів миттєво стають причинами негараздів на фінансовому ринку загалом. У цьому контексті, оцінюючи наслідки кризи 30-их рр. минулого століття, Дж. Кейнс писав: "Фінансовий ринок стабільно функціонує до тих пір, поки всі його учасники перебувають у "стані впевненості" (the state confidence), що, у свою чергу, має значну суб'єктивну складову" [2, 112].

Формування довіри у ринкових відносинах визначається великою кількістю факторів, але значною мірою пов'язане із психологією сприйняття інформації про фінансову стійкість і стабільність як окремих фінансових установ, так середовища їх функціонування загалом.

На сучасному етапі методологічні підходи до оцінки фінансової стійкості є недостатньо розробленими та потребують визначення факторів, що на неї впливають. Крім того, зарубіжний досвід застосування методів і механізмів оцінювання фінансової стійкості системи кредитних спілок через об'єктивні причини не завжди прийнятний у вітчизняних умовах і потребує певного коригування та врахування низки додаткових показників. При цьому особливої актуальності в сучасних умовах набувають питання розробки та впровадження методик комплексної оцінки ефективності функціонування сектору кредитних спілок.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, нормативних актах України з питань забезпечення стійкості фінансово-банківської системи запропоновано підхід, відповідно до якого її стабільність детермінується сукупністю показників стійкості окремих фінансових установ. Тому своєчасне виявлення проблемного фінансового інституту є важливим завданням центрального контролюючого органу кожної країни, адже банкрутство фінансової установи, особливо якщо вона є системною, може викликати ланцюгову реакцію у фінансово-банківській системі в цілому [3, 47].

Поняття "фінансової стабільності" та "фінансової стійкості" як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі трактуються по-різному. Часто англійський термін "financial stability" перекладають як "фінансова стійкість", тому ці поняття часто отожднюються, але, на нашу думку, вони не є ідентичними.

Окремі автори вважають, що стабільність є ширшим поняттям, а стійкість – основою стабільності. Так, зокрема, І. В. Ларіонова трактує стабільність фінансово-банківської системи як її здатність протистояти зовнішньому та внутрішньому впливу, зберігати стійку рівновагу та на-

дійність протягом певного періоду часу [4, 34]. На думку О. В. Крухмаль, стабільність і стійкість, як характеристики якості фінансово-банківської системи, – досить близькі поняття. Але на відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі впливу, семантика поняття стабільності передбачає акцентування уваги на здатності до постійного відтворення. При цьому стійкими фінансова установа і фінансово-банківська система стають завдяки своїй стабільності. Одночасно, стабільність є постійною якісною характеристикою, а стійкість – це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування [5, 44].

На переконання А. Ю. Юданова, ознакою стійкості є стабільність, яка демонструє здатність перебувати в привілейованому, відносно менш уразливому становищі під час криз та здатність їх переборювати [6, 73]. Натомість В. Н. Живалов дає визначення стійкості фінансової установи як її здатності в динамічних умовах ринкового середовища чітко та оперативно виконувати свої функції, забезпечувати надійність вкладів юридичних і фізичних осіб та своїх зобов'язань з обслуговування клієнтів [7, 17].

В цілому поділяючи думку, що фінансова стабільність є ширшим поняттям і свідченням того, що система функціонує у стані рівноваги, під фінансовою стійкістю розуміємо властивість системи повертатися до стану рівноваги після припинення впливу на неї факторів, що вивели її з цього стану. Отже, якщо фінансова стабільність передбачає рівновагу фінансової системи, то фінансова стійкість – лише прагнення до рівноваги, яка можлива тільки за відсутності негативних впливів [8, 108].

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного під фінансовою стійкістю будемо розуміти здатність фінансового інституту надавати фінансові послуги, функціонувати і розвиватися, зберігаючи ліквідність

балансу в умовах мінливості внутрішнього і зовнішнього середовища, що гарантує забезпечення його платоспроможності та фінансової стабільності, інвестиційної привабливості в межах припустимого рівня ризику та очікуваного рівня інфляції.

Науково-методичні підходи до оцінки фінансової стійкості фінансових установ розробляють у своїх працях вітчизняні і зарубіжні вчені та економісти-практики. Зокрема, В. В. Коваленко розглядає методи аналізу фінансової установи на підставі реструктурованого балансу та критеріальних показників якості її діяльності, підходи до управління фінансовою установою на основі розробки дерева сценаріїв проведення фінансових операцій [9, 40]. Л. О. Примостка пропонує методика аналізу фінансової стійкості фінансової установи за допомогою динамічного нормативу, за яким оцінюють властивості об'єкта досліджень [10, 41]. Аналіз можливостей цієї методики дає підстави для висновку, що саме такий підхід найбільшою мірою відповідає критеріям комплексного оцінювання динамічної фінансової стійкості фінансової установи. У дослідженнях Г. Г. Фетисова визначається роль фінансово-банківського нагляду в забезпеченні стійкості фінансово-банківської системи країни та підходи до рейтингування фінансової стійкості [11, 5]. Значну увагу дослідженню фінансової стійкості фінансових установ та фінансово-банківської системи в цілому також приділяють фахівці Національного банку України [12; 137].

Стійкість фінансово-банківської системи України потрібно оцінювати за певними параметрами, кількість яких в умовах динамічного розвитку цієї системи може з часом змінюватися залежно від їхньої важливості в певний момент часу. При цьому інформаційну базу для оцінювання фінансової стійкості фінансової установи необхідно класифікувати за ендогенними (визначаються

діяльністю самої фінансової установи) та екзогенними (зовнішніми) факторами. До ендогенних факторів відносять достатність капіталу, якість його активів, рівень управління, ліквідність балансу, платоспроможність, і вони вважаються загальними для всіх фінансових установ й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості. Екзогенні фактори відображають стан економіки, соціальну та політичну стабільність, стан грошового ринку, кредитну, процентну і валютну політику НБУ. Відтак, стійкість фінансової установи залежить від усіх аспектів її власної діяльності та визначається такими складовими: економічною, політичною, комерційною, організаційною, операційною, кадровою, технологічною і фінансовою.

Основою інформаційної бази для обчислення індикаторів фінансової стійкості фінансово-банківської системи є дані агрегованих фінансових звітів про прибутки та збитки і балансів фінансових установ, що відображають їх фінансовий стан та використовуються для визначення напрямів розвитку вказаних інститутів. При складанні зазначених вище форм звітності доцільно спиратися на запропонований МВФ підхід, пристосовуючи його до особливостей вітчизняного обліку та звітності, а також специфічних потреб аналізу, що враховуватиме стратегічні напрями розвитку фінансово-банківського сектору України. Домінуючими чинниками при визначенні впливу на фінансову стійкість фінансової установи є стійкість бази капіталу та бази ресурсів, що забезпечують надійність, платоспроможність і ліквідність цієї інституції. При цьому важливим є дотримання нормативів, установлених контролюючими органами.

На основі опрацювання інформаційної бази, формується система індикаторів фінансової стійкості – критичних точок, досягаючи яких, кількісні зміни породжують якіс-

ний стрибок, що змінює вказану стійкість. За дослідженнями фахівців МВФ, Світового банку та Центральних банків окремих країн світу, індикатори фінансової стійкості поділяють на дві взаємодоповнюючі групи: кількісні, які базуються на розрахунках, та якісні, що ґрунтуються на експертних оцінках.

Система індикаторів фінансової стійкості дає можливість оцінити якісний стан фінансово-банківської системи, її чутливість до впливу зовнішніх і внутрішніх “шоків”. Відповідно до показників інформаційної бази, індикатори поділяють на: макроекономічні, агрегованих фінансових звітів і балансів фінансових установ, мікроекономічні. Моніторинг та аналіз цих індикаторів дозволяють сформулювати висновки про ймовірність виникнення відхилень розвитку фінансово-банківської системи, розробити пропозиції щодо застосування інструментів управління фінансовим сектором. Чутливість показників фінансової стійкості до впливу зовнішніх і внутрішніх “шоків” визначається за допомогою стрес-тестування. Відповідно до підходу МВФ, під загальносистемним стрес-тестом розуміють комплекс аналітичних інструментів, що застосовують з метою визначення ключових ризиків фінансово-економічної системи шляхом отримання цифрової оцінки впливу надзвичайних, але цілком вірогідних, макро- та мікроекономічних “шоків” як на фінансову систему загалом, так і на окремі сектори та ринки [12, 8]. Як зазначено Комітетом з проблем світової фінансової системи, такі тести оцінюють вплив певної надзвичайної ситуації на фінансову систему, а не вірогідність появи цієї ситуації [13]. Таким чином, у результаті стрес-тестування можна отримати прогнозну інформацію щодо фінансових втрат фінансово-банківської системи від “шовкових” впливів.

Отже, фінансова стійкість фінансової установи – інтегральний критерій, який

характеризується як кількісними, так і якісними показниками. Тому її необхідно визначати як спроможність такої установи виконувати свої функції в ринковому середовищі з мінімальним ризиком і максимальною ефективністю, попри вплив ендогенних та екзогенних факторів [14, 15].

У світовій практиці відомі такі методичні підходи до оцінювання діяльності фінансової установи: рейтингова оцінка, яка заснована на фінансових показниках і даних балансу; індексний метод; номерна система; бальний підхід; регресійна методика. За допомогою індексного методу можна оцінити стійкість фінансової установи, тенденції її розвитку, а також спроможність адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в економіці країни. Цей метод припускає розрахунок індексу кожного з оцінюваних показників фінансового стану фінансової установи та комбінованих індексів, виходячи з їхньої ваги в сукупності таких індикаторів. Діяльність фінансових інститутів оцінюють за допомогою таких якісних показників: капітальна база, якість активів, рівень ліквідності і прибутковості, стан менеджменту.

У світовій практиці, поряд із традиційними методами аналізу фінансового стану, широко застосовуються економіко-математичні методи. Одним із найбільш перспективних підходів до оцінювання надійності і фінансової стійкості вітчизняних фінансових установ є використання методів багатовимірного статистичного аналізу, зокрема методів розпізнавання "образів", кластерного аналізу та аналізу на основі нейронних мереж. Перелічені методи дають змогу значно вдосконалити методологічні підходи та розширити можливості рейтингової оцінки стану фінансової стійкості фінансових установ, оскільки слугують додатковим інструментом нагляду за фінансово-банківською системою. Їх також можуть використовувати аналітики для "експрес-оцінки"

роботи власної фінансової компанії, аналізу фінансової стійкості контрагентів і незалежними рейтинговими агенціями – для складання рейтингу вітчизняних фінансових установ.

Окрім переваг, аналізовані методики мають свої недоліки: вони базуються на проведенні кількісного аналізу фактів і подій, що вже відбулися, тобто констатують статичну фінансову стійкість; більшість з них не забезпечують об'єктивної оцінки через недостатність урахування реальних причин фінансової нестабільності вітчизняних фінансових інститутів. Тому зазначені методики оцінки фінансової стійкості фінансових установ потребують подальшого удосконалення на основі прогнозування та економіко-математичного моделювання з більш широким переліком показників фінансової стійкості.

Фінансова стійкість фінансової установи тісно пов'язана з перспективою її платоспроможності – надлишку або нестачі джерел коштів для формування запасів (3). Для характеристики джерел формування запасів використовують кілька показників, що відображають різний ступінь охоплення різних видів джерел (*надлишок (+) або нестача (-)*):

1. Наявність власних оборотних коштів ($\pm OK_e = OK_e - 3$).

2. Наявність власних і довгострокових позикових джерел ($\pm ПД_{e/o} = ПД_{e/o} - 3$).

3. Загальна величина основних джерел формування запасів і витрат, де крім перших двох джерел включаються короткострокові кредити ($\pm OD_3 = OD_3 - 3$).

Обчислення трьох показників забезпеченості запасів дає змогу виокремити типи фінансової стійкості. При цьому використовується трикомпонентний показник: $S = \{S+(OK_e), S+(ПД_{e/o}), S+(OD_3)\}$, де функція визначається в такий спосіб: $S_{(X)} = 1$, якщо $X \geq 0$ та $S_{(X)} = 0$, якщо $X < 0$.

З огляду на це вирізняють чотири типи фінансової стійкості: 1) абсолютну стійкість; 2) нормальну стійкість; 3) задовільну стійкість; 4) кризову нестійкість (фінансову кризу). При абсолютній фінансовій стійкості (S) її трикомпонентний показник має такий вигляд: $S = (1, 1, 1)$. Такий тип фінансової стійкості характеризується тим, що всі фінансові ресурси покриваються власними оборотними коштами, тобто фінансова установа не залежить від зовнішніх кредиторів. При нормальній фінансовій стійкості її трикомпонентний показник має вигляд: $S = (0, 1, 1)$. У цій ситуації фінансова установа, крім власних обігових коштів, використовує для покриття необхідних фінансових ресурсів довгострокові позикові кошти. При задовільному фінансовому становищі трикомпонентний показник фінансової стійкості набуває вигляду: $S = (0, 0, 1)$. Така ситуація характеризується нестачею у фінансовій установі власних джерел фінансування потреби у фінансових ресурсах, яка може бути покрита лише за умови використання короткострокових залучених фінансових ресурсів і банківських кредитів. При кризовому фінансовому становищі трикомпонентний показник фінансової стійкості має такий вигляд: $S = (0, 0, 0)$. Цей стан характеризується ситуацією, при якій фінансова установа має непогашені в строк кредити та позики, а також прострочену кредиторську заборгованість [15, 235].

Отже, фінансова стійкість визначається достатністю джерел фінансування діяльності фінансової установи, що гарантують їй постійну платоспроможність. У результаті проведення будь-якої операції фінансове становище може залишатися незмінним, покращитися або погіршитися. Потік операцій, що здійснюються щодня, є свого роду "збудником" певного стану фінансової стійкості, причиною переходу з одного типу стійкості до іншого. Знання граничних меж щодо зміни обсягів джерел

грошових коштів для покриття вкладень капіталу в основні фонди чи оборотні активи дозволяє генерувати такі фінансові потоки, які ведуть до поліпшення фінансового стану та підвищення фінансової стійкості.

Найвагомішими компонентами, які визначають фінансовий стан і фінансову стійкість кредитних спілок, є: показник достатності капіталу, коефіцієнт платоспроможності, величина резервного капіталу, співвідношення проблемних кредитів до власних коштів і величини кредитного портфеля, відношення пасивів до доходних активів, інвестицій (крім депозитів) до капіталу, величина тимчасово вільних коштів, прибутковість, миттєва та короткострокова ліквідність. Нормативні значення усіх цих показників встановлено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України "Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок" № 7 від 16 січня 2004 року (із змінами та доповненнями) [16]. Запровадження цих нормативів мало на меті сприяти забезпеченню стабільної діяльності кредитних спілок і об'єднаних кредитних спілок, своєчасному виявленню можливостей виконання ними зобов'язань перед своїми членами, а також запобіганню можливим втрапам капіталу через ризики, що притаманні діяльності згаданих небанківських фінансово-кредитних інститутів. Розпорядженням встановлені нормативи щодо капіталу, платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій, прибутковості та ліквідності, а також критерії якості системи управління.

У різних країнах світу пруденційні стандарти для фінансових установ є різними, вони залежать як від рівня розвитку економіки загалом, так і від стану відповідного ринку (табл. 1). Щоправда, всі показники розраховуються на основі математично обґрунтованих коефіцієнтів залежності. Біль-

Таблиця 1

Пруденційні стандарти в кредитних спілках

Пруденційна категорія	Україна	Австралія	Канада	Німеччина	Ірландія	Нідерланди	США
1	2	3	4	5	6	7	8
Показник Капітал / Активи	Резервний капітал кредитної спілки формується за графіком, передбаченим у положенні про фінансове управління кредитної спілки, до моменту досягнення ним не менше як 15 відсотків від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки. Зміна графіка формування резервного капіталу може здійснюватися не частіше, ніж раз на рік.	Мінімум 8% загальних зважених на ризик активів. Принаймні половина показника має складатися з капіталу 1 рівня (сплачені резерви, нерозподілені прибутки тощо).	Британська Колумбія: Капіталні резерви мають складати принаймні 8% від активів, зважених на ризик. Онтаріо: Мають дотримуватися 2 стандартів: 1) Перевірка Левереджу; 2) Перевірка Банку міжнародних розрахунків. <i>Перевірка Левереджу</i> : підтримується резерв 5% регулятивного капіталу до загальних активів. <i>Перевірка МБР</i> : регулятивний капітал має дорівнювати 8% загальних активів, зважених на ризик.	Активи, зважені на ризик, мають на 8% власного капіталу.	Має підтримуватись статутний резерв, встановлений на рівні 10% загальних активів заощаджень попереднього року.	Мінімум 8%, в т.ч. з капіталом 1 рівня – 4%.	6-7% вартості фірми до загальних активів (швидка корективна дія). Активи на ризик не зважуються.
Резерви ліквідності	Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми грошових коштів у касі та на поточних рахунках у банках до суми внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки до запитання. Для першої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим, ніж 12 відсотків; для другої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим, ніж 10 відсотків; для третьої групи режимів регулювання кредитних спілок не застосовується. Показник нормативу миттєвої ліквідності для об'єднаних кредитних спілок не може бути меншим, ніж 10 відсотків.	Мінімум 9% зобов'язань організації, звільнених від сценарного аналізу. Залежно від природи й обсягу операцій деякі організації мають здійснювати сценарний аналіз, який містить оцінку ліквідності у національній та іноземній валютах за різними сценаріями.	Резерви ліквідності мають підтримуватись на рівні принаймні 10% від депозитів та інших боргових зобов'язань. Онтаріо: Два різних рівні ліквідності для: 1) кредитних спілок, які об'єднують свою ліквідність; і 2) для кредитних спілок, які управляють своєю ліквідністю. Тип 1: має підтримуватись ліквідність на рівні 8% від депозитів і позичених коштів і принаймні 1% коштів мають бути в грошових коштах або прийнятних ліквідних інвестиціях. Тип 2: має підтримуватись на рівні 10% від депозитів і позичених коштів в прийнятних ліквідних інвестиціях.	Показник ліквідних активів має розраховуватись кожен місяць, так само, як і прогностичні показники на наступні 3,6 і 12 міс. Показник ліквідності показує пропорційність між ліквідними активами, наявними на певний момент часу, і зобов'язаннями, які мають бути сплачені в цей період часу. Рівень ліквідності установи вважається достатнім, якщо її показник ліквідності не менше 1.	Мають підтримуватись резерви ліквідності на рівні принаймні 20% загальних неприємних заощаджень	Мають дотримуватись основних стандартів, показуючи позитивне saldo в "тесті готівкової ліквідності" і "тесті широкій ліквідності". Тест готівкової ліквідності перевіряє наявність доступної і необхідної ліквідності. Широкий тест ліквідності включає графік настання сплат та наявної ліквідності, збалансовані в часі. Є 2 головних нормативи для підтримки балансу наявної і необхідної ліквідності; роздрібні заощадження потребують 10% доступної ліквідності, і поточні рахунки потребують 10% доступної ліквідності.	Нова процедура перевірки ліквідності сфорована ризиковій поведінці

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА І МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
	спілок не може бути меншим ніж 10 відсотків; для третьої групи режимів регулювання кредитних спілок не застосовується. Показник нормативу миттєвої ліквідності для об'єднаних кредитних спілок не може бути меншим ніж 10 відсотків.		членів і позичених коштів мають бути в грошових коштах або прийнятних ліквідних інвестиціях. Тип 2. Має підтримуватись на рівні 10% від депозитів і позичених коштів в прийнятних ліквідних інвестиціях.	Рівень ліквідності установи вважається достатнім, якщо її показник ліквідності не менше 1.		в часі Є 2 головних нормативи для підтримки балансу наявної і необхідної ліквідності: роздрібні заощадження потребують 10% доступної ліквідності, і поточні рахунки потребують 10% доступної ліквідності.	
Графіки формування резервів покриття втрат від неповернених кредитів / списання неповернених кредитів	Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок формується за рахунок частини доходу незалежно від фінансового результату так, щоб наприкінці кожного місяця його розмір відповідав сумі необхідного резервування за всіма простроченими, неповерненими та безнадійними кредитами, що розрахована згідно з установленними нормативами. 1) для 1-го рівня (31-90 д.) – 0% залишку заборгованості; 2) для 2-го рівня (91-180 д.) – 35% залишку заборгованості; 3) для 3-го рівня (181-365 д.) – 70% залишку заборгованості; 4) для неповернених та безнадійних кредитів (> 12 м.) – 100% залишку заборгованості.	Потрібно мати загальний і конкретний резерв: загальний резерв покриття ваз ризики, притаманні діяльності, але не може покривати конкретні ризики, і існує резонанний сумнів щодо відновлення конкретних ризиків. Для визначення загального резервування існують кілька методологій. APRA вважає 0.5% загальних активів, зважених на кредитний ризик, нормативом для достатнього загального резервування для кредитної діяльності.	Немає стандарту	Немає єдиного стандарту	Резолюція 11 річних загальних зборів встановлює наступні розміри резервів покриття втрат, розрахованих за чистим сальдо кредитного портфеля: 0-13 тижнів = 0% 14-26 тижнів = 10% 27-39 тижнів = 20% 40-52 тижнів = 40% 53-78 тижнів = 60% 79 тижнів + = 100%	Немає законодавчих стандартів. Рабобанк використовує динамічно розраховані спеціальні резерви покриття втрат від неповернених кредитів, які віднімаються від кредитного портфеля. Також розраховується внутрішній необхідний резерв по кожній статті. Загальний резерв, що розраховується внутрішньо, має бути в певних рамках обсягу резерву, який був розрахований за динамічним методом.	Чисті списані кредити / Середній кредитний портфель < 0.25% (Код 1 рейтингівової системи CAMEL)
Доходність активів	Співвідношення нерозподіленого доходу попереднього періоду та фактично отриманого кредитного доходу звітного періоду до суми витрат кредитної спілки, збільшених на суму доходу спрямованого на формування резервного капіталу протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року, доходу, розподіленого на пайові внески протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року не має становити менше 100 відсотків.	Бажаний рівень доходності всього руху кредитних спілок (тобто середньозважений по всьому сектору КС) – досягти 0.80% доходності активів (станом на 06.02 – 0.62%)	Немає нормативу	Немає нормативу	Немає нормативу	Немає нормативу	> 1-1.25% (Код 1 рейтингівової системи CAMEL)

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА І МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Простроченість	Загальна сума заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продроженими (пролонгованими) кредитами не має перевищувати 100 відсотків від суми реалізованого капіталу (власних коштів) за винятком капіталу, сформованого за рахунок додаткових пайових внесків.	Бажаний рівень дохідності всього руху кредитних спілок (тобто середньозважений по всьому сектору КС) – щоб прострочені кредити до загального кредитного портфелю мають бути <1.75% (1.22% станом на 07.02).	Немає нормативу	Немає нормативу	Немає нормативу	Немає нормативу	< 1.25-1.50% загального кредитного портфелю (Код 1 Рейтингової системи CAMEL)
Регуляторний орган	ДФП України (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України) – встановлює стандарти та нормативи діяльності для всіх небанківських фінансово-кредитних установ.	APRA (Австралійський пруденційний регулятивний орган) – встановлює пруденційні стандарти для всіх авторизованих депозитних установ. ASIC (Австралійська комісія з регулювання цінних паперів & інвестицій) – здійснює нагляд за дотриманням закону про корпорації для всіх юридичних осіб в Австралії. ACCC (Австралійська комісія з конкуренції & споживачів) – регулює кредитні спілки на предмет конкуренції, кредитної діяльності і захисту прав споживачів.	OSFI (Офіс управління фінансових установ) для централей і призначуваних урядом управителів фінансових установ на провінційному рівні.	BAFin (Німецьке федеральне агентство фінансового нагляду)	Реєстратор кредитних спілок	Nederlandsche Bank NV. (Центральний банк Нідерландів).	Національна адміністрація кредитних спілок (NCUA) для КС, зареєстрованих на федеральному рівні і департаменту нагляду за фінансовими установами штатів для КС, зареєстрованих на рівні штату.
Прімітки	Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16 січня 2004 року N 7 (з змінами і доповненнями) вважаються скоріше критеріями діяльності, а не пруденційними нормами, які впроваджені з метою забезпечення стабільної діяльності кредитних спілок та захисту прав споживачів.	№3-№7 вважаються скоріше критеріями діяльності, а не пруденційними нормами. APRA має повноваження застосувати більш високі мінімальні рівні, ніж зазначено, на рівні конкретних кредитних спілок. Джерело: ТОВ "Корпорація (Австралія)" (CUSCAL), APRA.	Пруденційні стандарти різняться в різних провінціях. Британська Колумбія і Онтаріо описані як досить пруденційні стандарти з усіх тилів провінційних стандартів. Уряд не встановлює нормативів для №3-№7. Джерело: Центральні кредитних спілок Канади (CULC).	Джерело: BAFin (Німецьке федеральне агентство фінансового нагляду)	Джерело: стандарти, що встановлює реєстратор кредитних спілок і збори. Джерело: Ірландська ліга кредитних спілок (ILCU).	Рабобанк використовує динамічну систему спеціальних резервів покриття втрат від неповернених кредитів. Джерело: De Nederlandsche Bank NV.	За винятком вимог до загальної вартості (нетто), в США, по суті, немає пруденційних стандартів. NCUA висуває загальні наглядні вимоги, основані на системі CAMEL. Джерело: Національна асоціація кредитних спілок (CUNA), Національна адміністрація кредитних спілок (NCUA).

* Побудовано автором на основі [17, 18]

шість країн світу орієнтується у своїй діяльності на міжнародні стандарти діяльності фінансових установ. Такі критерії закладені в Базельських угодах та європейських директивах для кредитних спілок.

Базельська угода щодо капіталу (Basel Capital Accord) визначає методика розрахунку показника співвідношення капіталу до активів. У чисельнику береться капітал фінансової установи, у знаменнику – активи, зважені на ризик. Показник достатності капіталу не може бути меншим за 8% активів, зважених на ризик.

Різниця між початковими і наступними угодами (Basel та Basel II) це більше, ніж просто відмінності у визначенні вимог до рівня капіталу. Basel II містить два додаткових компоненти, таким чином складаючись з трьох частин: 1) оновленої методології розрахунку показника відношення капіталу до активів; 2) наглядових стандартів для забезпечення достатності капіталу; 3) ринкової дисципліни через оприлюднення інформації.

Вимоги до показника рівня капіталу в активах, зважених на ризик, залишилися незмінними – 8% (табл. 2). У чисельнику проставляється регуляторний капітал (капітал першого і другого рівнів), тобто він також залишився незмінним. Основні зміни, введені Basel II, стосуються порядку розрахунку знаменника, який представлений активами, зваженими на ризик.

Базельські вимоги призначені для застосування усіма фінансовими установами без винятку. З метою покращення оцінки ризику і надання показнику достатності капіталу більшого значення Basel III пропонує два різних підходи, які можуть використовуватись у розрахунку активів, зважених на ризик:

1. Стандартизований підхід – подібний до Basel I тим, що до різних типів активів застосовуються значення фіксованого ступеня ризику. Список методів забезпечення та інструментів зниження ризиків активів, що

можуть використовуватись, був розширений, зокрема додано гарантії та кредитні деривативи. Передбачається, що більшість кредитних спілок, які будуть зобов'язані виконувати вимоги Basel II, використовуватимуть саме стандартизований підхід.

2. Підхід, що базується на внутрішніх рейтингах (ПБВР), дозволяє фінансовим установам використовувати власні внутрішні оцінки основних ризикових сфер при зважуванні активів і, таким чином, визначати свої ступені ризику. Цей підхід має два варіанти: 1) базовий підхід, який передбачає, що фінансова установа в доповнення до власних розрахунків ступенів ризиків використовуватиме формули, розроблені Базельським комітетом; 2) вдосконалений підхід – надає

фінансовим установам більшу свободу у використанні власних систем встановлення рівня ризиків. В результаті від фінансових інститутів вимагається дотримуватися мінімальних обов'язкових стандартів Базельського комітету і зберігати чіткий контроль, завдяки якому установа може продемонструвати відповідність свого досвіду оцінювання параметрам цих стандартів. На практиці від фінансової установи буде очікуватись використання складних моделей і процесів, які дозволятимуть їй збирати, зберігати та використовувати інформацію про втрату кредитів і статистику вірогідності дефолту в жорсткій статистичній манері.

Суть нових директив Basel III полягає в значному посиленні вимог до резервів на покриття можливих втрат від активних операцій, а саме до ліквідних резервів та їх якості. Головне положення реформи передбачає поступове збільшення до 2019 року рівня ліквідних резервів власного капіталу фінансової установи з 4% до 6%. Нові правила діють з 1 січня 2013 року. Таким чином, у фінансових установ є 6 років на те, щоб привести свої резерви у відповідність до но-

Таблиця 2

Міжнародні вимоги до капіталу кредитних спілок*

1	2	3	4	5	6	7	8
Країна	Чи вимагають регулятори від КС дотримуватись вимог Базеля?	Чи відомо, що регулятори зацікавлені у введенні Базеля II?	Чи буде потенційний вплив від запровадження нових Базельських вимог?	Мінімальні вимоги до показника капіталу до активів	Як розраховується капітал	Компоненти активів, зважених на ризик	Інші цікаві моменти
Україна	Ні	Точно не відомо.	Точно не відомо	15% капіталу до активів, зважених на ризик. 3% (мінімальне значення).	Процент від активів, зважених на ризик	Сумарні активи, зважені за ступенем ризику окремих статей балансу	Існує занепокоєння щодо впливу вимог Базеля на кредитні спілки
США	Ні	Не в короткостроковому періоді, але схоже, що є можливий інтерес у підході до капіталу, базованому на ризиках	Точно не відомо	6% (7% для хорошої капіталізації)	Процент від загальних активів	Деяке	Деяке політичне занепокоєння щодо впливу вимог Базеля на невеликі і громадські банки
Австралія	Так	Так	Так	8% капіталу до активів, зважених на ризик	Процент від активів, зважених на ризик	Половина показника має складатися з капіталу 1 рівня (Сплавчені звичайні пайові внески, загальні резерви, нерозподілений прибуток тощо)	Регулятор вважає, що 0,5% загальних кредитних ризикових активів, зважених на ризик, є достатнім для резерву покриття втрат від неповернених кредитів
Канада	Хоча в кожній провінції різні стандарти, вимоги значною мірою базуються на дещо модифікованій версії Базеля.	Можливо	Так	8% капіталу до активів, зважених на ризик	Процент від активів, зважених на ризик	Зваження на ризик менш точне, ніж в Базелі. Нерозподілений прибуток має складати 35% капіталу.	
Корея	Зараз ні.	Так – зараз запроваджується єдиний регуляторний орган, який прагне прийняти Базельські стандарти	Так	?	?	?	?

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА І МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Польща	Ні	Ні	Точно не відомо	5% загальних активів. Рекомендовано 8%	Процент від загальних активів	Деяке	Директива кредитних установ (яка замінює другу банківську директиву) містить вимоги до мінімального обсягу статутного капіталу в розмірі 1 млн. євро для банків. Всі європейські кредитні спілки виключають з-під дії цієї директиви. Однак ЄС розробляє план дій ринку фінансових послуг, який містить 40 нових директив, однією з яких є директива по достатності капіталу, яка вводить вимоги Базеля II. Можливо, що на кредитні спілки буде розповсюджуватись вплив цієї директиви, коли в 2005 році закон вимагатиме від всіх країн-членів ввести вимоги цієї директиви в національне законодавство. Британські і Ірландські кредитні спілки зараз лобюють збереження їх виключення з-під дії директиви по споживчому кредитуванню, Польща кредитуванню, Польща погодилась функціонувати під директивою по споживчому кредитуванню, коли приєднається до ЄС.
Північна Ірландія	Ні	Точно не відомо. Законодавство про КС зараз переглядається	Ймовірно	Немає мінімальної вимоги показнику капітал до активів, але Ірландська Ліга КС прийняла стандарти PEARLS	Має підтримуватись статутний резерв. Ліга рекомендує 10% від заощаджень	Не явне. До того ж ірландське законодавство не встановлює стандарт на мінімальний резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів. Ліга рекомендує, що кредит, прострочений більше 12 міс., має бути списаним.	
Ірландія	Ні	Поки що невідомо для КС. Хоча запроваджуються єдиний регулятор, тому можливо буде розглядатися.	Ймовірно	Немає мінімальної вимоги показнику капітал до активів, але Ірландська Ліга КС прийняла стандарти PEARLS	Має підтримуватись статутний резерв. Ліга рекомендує 10% від заощаджень	Не явне. До того ж ірландське законодавство не встановлює стандарт на мінімальний резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів. Ліга рекомендує, що кредит, прострочений більше 12 міс., має бути списаним.	
Великобританія	Ні	Так	Так	Від більшості вимагається лише підтримувати позитивне сальдо вартості установи. Великі кредитні спілки (>\$8млн. активи) зобов'язані підтримувати 8% капіталу до активів, зважених на ризик	Більшість підтримує статутний резерв, сформований за рахунок щорічного направлення 20% прибутку. Великі кредитні спілки мають підтримувати 8% капіталу до активів, зважених на ризик постімно	Зважування на ризик вимагає відняти наступні резерви покриття втрат з капіталу – 35% кредитів, прострочених 3-12 міс., 100% кредитів прострочених 12 і більше міс.	
Німеччина	Кооперативні Банки – Так	Так	Так	8% капіталу до активів, зважених на ризик	Процент від активів, зважених на ризик	Капітал 1 рівня на рівні 4% (загальні резерви, пайові внески тощо), Капітал 2 рівня складається з субординованого капіталу.	
Нідерланди	Кооперативні Банки – Так	Так	Так	8% капіталу до активів, зважених на ризик	Процент від активів, зважених на ризик	Капітал 1 рівня на рівні 4% (загальні резерви, пайові внески тощо), Капітал 2 рівня складається з субординованого капіталу.	
Франція	Кооперативні Банки – Так	Так	Так	8% капіталу до активів, зважених на ризик	Процент від активів, зважених на ризик	Капітал 1 рівня на рівні 4% (загальні резерви, пайові внески тощо), Капітал 2 рівня складається з субординованого капіталу.	

* Побудовано на основі [17, 18].

вих нормативів. Автори реформи розраховують, що при повторенні кризи у банків та небанківських фінансових установ не буде необхідності звертатися за державною допомогою для порятунку від банкрутства.

Basel II пропонує самостійно вносити зміни до розрахунку кредитних ризиків шляхом введення ступенів ризиків для окремих кредитних продуктів, які мають бути включені в розрахунок показника достатності капіталу. До того ж, вперше в знаменник цього показника також було включено розрахунок операційного ризику. Вагові коефіцієнти врахування ризику в стандартизованому підході є такими: 1) роздрібні кредити – ступінь ризику 75%; 2) іпотека – ступінь ризику 35% (зменшено порівняно зі встановленим раніше у розмірі 50%); 3) автоматично об'новлюваний кредит (револьверний кредит) – ступінь ризику 15%; 4) операційний ризик – 15% середнього валового доходу.

Важливим нововведенням в стандартизованому підході Basel II є те, що кредити, які вважаються простроченими, зважуються на ступінь ризику 150%, якщо фінансова установа не сформувала резерв забезпечення втрат від неповернених кредитів.

Регулятори Австралії, багатьох європейських країн і частини країн Азії та Південної Америки вже використовують згаданий стандарт достатності капіталу для кредитних спілок. До того ж, багато канадських провінцій використовують або базельські вимоги, або дещо змінену їх версію. Велика кількість державних регуляторів, в тому числі і в країнах, що розвиваються, прагнуть дотримуватись найкращих міжнародних стандартів і зараз розглядають рекомендації Базельського комітету та можливості їх імплементації до стандартів діяльності національних кредитних спілок.

Basel II дозволяє банкам і кредитним спілкам мати меншу суму капіталу в абсолютному вимірі. Щоб використовувати

більш складні підходи, які базуються на внутрішніх рейтингах, установи мають довести регуляторам спроможність складнішого моделювання даних і володіння більш точною інформацією. Натомість, установам дозволено мати навіть меншу абсолютну суму капіталу. Занепокоєння ж викликає той факт, що великі банки, які мають більше можливостей щодо залучення фахівців і програм, необхідних для використання ПБВР, дозволяють собі мати порівняно менше капіталу, ніж дрібні установи, такі як кредитні спілки. Хоча в останніх системні ризики є значно нижчими.

Всесвітня рада кредитних спілок подала перелік таких побажань до міжнародного Базельського комітету:

- метою Базельських угод має стати забезпечення рівних можливостей для діяльності фінансових установ на ринку, незалежно від того, який підхід вони використовують у зважуванні своїх активів на ризик. Від фінансових інститутів повинні вимагати однакового обсягу капіталу на однаковий обсяг активів. Значна різниця в розмірах капіталу внаслідок використання різних підходів до зважування на ризики, може спричинити викривлення цін на конкурентних ринках фінансових послуг;

- структура угод не повинна ставити в невідгідне становище роздрібні фінансові установи з низькими ризиками, такі як кредитні спілки, які акумулюють велику кількість дрібних кредитів, що фінансуються за рахунок ощадних і депозитних рахунків. Роздрібні кредитні портфелі є найбільш важливими для малих фінансових установ в усьому світі, а тому може виникати значна нерівність у підходах до їх зважування на ризик;

- необхідно усунути загрозу потрапляння кредитних спілок у потенційно невідгідне становище при їх оцінці зовнішніми рейтинговими агенціями з використанням встановлених вагових коефіцієнтів ризику;

– природа, вартість та ефективність вимог до оприлюднення інформації повинні бути чіткими і не залишатися на розгляд національного регулятора.

Крім того, кредитні спілки кількох країн підняли питання про те, що запровадження нових Базельських вимог і різних підходів до визначення вагових коефіцієнтів ризику, може спричинити дестабілізаційні ефекти на роздрібних фінансових ринках для порівняно малих фінансових установ.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що основним критерієм фінансової стійкості та надійності є дотримання встановлених нормативів. Однак, щоб оцінити якість самих показників, їх відповідність встановленим нормативам, а найголовніше знайти ту точку відліку, яка є визначальною для кожної фінансової установи, необхідно провести ґрунтовний аналіз внутрішньої структури фінансових активів і зобов'язань, впливу на них як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Відтак, необхідно звернутися до основ діяльності та аналізу як вхідних, так і вихідних фінансових потоків; джерел, форм та темпів капіталізації кредитної спілки; філософії її функціонування (власні фінансові ресурси чи паї); характеру фінансового та персонального менеджменту; стратегії та еволюції діяльності (падіння та піки фінансової самодостатності); джерел та структури залучення фінансових ресурсів тощо. Збалансувавши усе це, можна моделювати стійкість кредитної спілки. Такий багатофакторний аналіз проводиться за допомогою різноманітних методів і способів, а, отже, описати його однією математичною залежністю неможливо. Тут необхідне використання цілої низки методів – системного аналізу та прогнозу, врахування певних психологічних впливів (паніка ринку, хаос та політична нестабільність, рівень довіри до національної грошової одиниці та керівництва спілкою),

зовнішніх чинників – присутність сформованої системи, в якій працює фінансовий посередник та ін.

Забезпечення ефективної діяльності та можливість прогнозування поведінки фінансових компаній загалом та кредитної спілки, зокрема, в сучасних умовах ринку є визначальною як з точки зору менеджменту самої установи, так і з точки зору державного регулювання. В цій сфері особливо ваги набуває вирішення згаданих проблем на основі використання останніх досягнень у галузі інформаційних технологій.

Дослідження фінансового стану кредитної спілки та ефективності її функціонування є важливим для всіх учасників економічного процесу – вкладників, органів управління, державних контролюючих органів. Значимість оцінки фінансового стану кредитної спілки обумовлена, перш за все, специфікою її діяльності, яка потребує постійного контролю, управління платоспроможністю та моніторингу відповідних показників. Обґрунтована методика оцінювання дає змогу визначати реальний фінансовий стан і змодельовати поведінку кредитної спілки в майбутньому. Для спілчан та органів управління це – спосіб отримання достовірної якісної інформації про реальний стан справ в спілці та її фінансові можливості, що є особливо важливим для розробки стратегії діяльності в нових економічних умовах, які зумовлені кризовими явищами в економіці. Результати такого діагностичного дослідження фінансового стану повинні стати основними критеріями у прийнятті рішень як з боку менеджменту самої спілки, так і з боку контролюючих органів щодо постійного моніторингу діяльності, перевірки чи навіть введення тимчасової адміністрації, попередження банкрутств та проведення заходів оздоровлення фінансового стану. Важливе місце у вирішенні такого завдання необхідно відвести новітнім інфор-

маційним технологіям, які покликані забезпечити вироблення оптимальної стратегії і тактики розвитку, виявлення резервів підвищення ефективності надання послуг, та достовірне оцінювання результатів функціонування кредитної спілки.

Література:

1. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – Львів: Магнолія 2006, 2008 р. – 496 с.
2. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – Избранное. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
3. Набок Р. Аспекти, що можуть призвести до виникнення проблемного банку // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 46–50.
4. Ларионова И. В. Реорганизация коммерческих банков. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 34–36.
5. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості як динамічної характеристики банку // Вісник УАБС. – 2007. – № 1 (22) – С. 75–78.
6. Юданов А. Ю. Секреты финансовой устойчивости международных монополий. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 272 с.
7. Живалов В. Н. Финансовые потоки в российской экономике. – М.: Экономика, 2000. – 157 с.
8. Кривенко Л. В., Лук'янець О. В. Методичні підходи до визначення оцінки фінансової стійкості банківської системи // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – № 3. – 2008. – С. 108–111.
9. Коваленко В. В. Методи аналізу та управління фінансовою стійкістю комерційного банку // Вісник УАБС. – 2002. – № 2. – С. 39–47.
10. Примостка Л. Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу // Вісник НБУ. – 2007. – № 10. – С. 40–45.
11. Фетисов Г. Г. Методологические основы формирования устойчивости банковской системы // Финансы и кредит. – 2002. – № 15. – С. 2–14.
12. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки / І. Шумило, В. Міщенко, Р. Лисенко // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 6–11.
13. Stress testing at major financial institutions: Survey results and practices / Committee on the global financial system. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/cgfs24.pdf>.
14. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах: Монографія. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 300 с.
15. Фінансова стійкість – найважливіша категорія аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kredituem.net/?p=8&lang=uk>
16. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16 січня 2004 року №7 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 лютого 2004 р. за №148/8747 // Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/>
17. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/ks_1_kv_2010.pdf
18. Офіційний сайт Всесвітньої ради кредитних спілок. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wocssu.org>